

...AKO NA TO... alebo takmer návod na použitie

Monika Bosá

Podľa Dohovoru o právach dieťaťa má každé dieťa právo na rozvoj svojich záujmov a schopností. Akákoľvek diskriminácia alebo znevýhodnenie sa nepripúšťa. Rodové stereotypy, s ktorými sa deti ešte vždy v škole stretávajú, však môžu byť prekážkou snahy o dosiahnutie reálnej rovnosti medzi ženami a mužmi, dievčatami a chlapcami.

Aj z tohto dôvodu sa v Dohovore o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien, ktorý je pre Slovensko záväzný už od roku 1987, výslovne uvádza: (Čl.5:)... *Štáty, zmluvné strany, prijímú všetky príslušné opatrenia:*

- *na zmenu spoločenských a kultúrnych zvyklostí, pokiaľ ide o správanie sa mužov a žien, s cieľom dosiahnuť odstránenie predsudkov a zvykov a všetkých iných praktík založených na myšlienke podriadenosti a nadradenosti niektorého z pohlaví alebo na stereotypných úlohách mužov a žien;*

a (Čl.10:) *Štáty, zmluvné strany, prijímú všetky príslušné opatrenia na odstránenie diskriminácie žien, aby im boli zabezpečené rovnaké práva s mužmi v oblasti vzdelania a najmä, na základe rovnoprávnosti mužov a žien, opatrenia slúžiace na zabezpečenie:*

- *odstránenia všetkých stereotypných koncepcií úlohy mužov a žien na všetkých úrovniach a vo všetkých formách vzdelávania presadzovaním koedukácie a iných foriem vzdelávania, ktoré pomôžu dosiahnuť tento cieľ a najmä revíziou učebníc a školských programov a prispôbením vyučovacích metód;*

Dohovor o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien je uverejnený v zbierke zákonov pod číslom 62/1987 Zb.

Nasledujúce aktivity by vám mohli počas vašej spoločnej práce s deťmi pomôcť hľadať odpovede na otázku: Čo v našej spoločnosti znamená byť mužom a ženou? Nie je našim cieľom "rušiť" rodové roly, ktoré "hráme" vo všetkých oblastiach života, ale pokúšať sa uvažovať o nich, premýšľať o tom, kde sa vzali, ako s nimi, alebo podľa nich žijeme, čo nám ponúkajú a v čom nás obmedzujú. Naším spoločným cieľom je uvedomenie si toho, že rodové stereotypy sú iba konštruktom, ktorý vytvára jednu z možností, ako prežívať naše životy. Ale zďaleka nie jedinu.

Kladenie si týchto otázok a hľadanie odpovedí na ne nás môže veľmi hlboko zasahovať, preto, hlavne pri práci s deťmi, by vám možno pomohli niektoré rady:

1. Čo je cieľom pri realizácii uvedených aktivít?

Vzhľadom na to, že škola nie je jediným prostredím, kde dochádza k rodovo stereotypnej socializácii, dôsledná eliminácia rodových stereotypov nie je možná. Všetky a všetci, rovnako ako deti, s ktorými pracujeme sme rodovo socializovaní/í. Rodová rola je jednou z rôl, ktoré počas života "hráme". Na rozdiel od ostatných ju však sprevádza mýtus nemennosti, niečoho, čo je dané, o čom nie je možné uvažovať. Takto vzniknutý rodový stereotyp sa môže stať pascou, ktorá nás obmedzuje. Cieľom aktivít, ktoré ponúkame, je preto **kritická reflexia rodovej roly**. Nie jej zrušenie, alebo zmena. Naším cieľom je uvoľnenie hraníc, ktoré môžu byť diskriminujúce. Veľmi dôležitá je reflexia našej vlastnej rodovej roly pred tým, než sa budeme o to isté snažiť spolu s deťmi. Môže nám pomôcť pri citlivejšom prístupe k deťom.

2. Všeobecné princípy práce s deťmi

Je veľmi pravdepodobné, že deti a mladí ľudia s ktorými pracujeme, už boli konfrontované a konfrontovaní s niektorými negatívnymi dôsledkami rodových stereotypov (rodovo podmienené násilie, poruchy prijímania potravy v dôsledku tlaku na krásny výzor, sebapoškodzujúce správanie ako dôsledok neschopnosti dôsledného naplnenia očakávaní v súvislosti s rodovými stereotypmi, sexuálne obťažovanie, alebo zneužívanie, ...) Každá diskusia o rodových stereotypoch ako príčinách týchto javov môže byť pre deti veľmi zraňujúca. Preto je vhodné, aby sme s týmito témami pracovali veľmi citlivo.

Je potrebné voliť aktivity s ohľadom na charakter triedy, venovať sa radšej pozitívnym príkladom nestereotypného správania, než zdôrazňovať ich hrozby, vyvarovať sa označenia rodovo stereotypného správania ako jednoznačne zlého, skôr **ponúkať alternatívy, otvárať nové možnosti**.

Za každých okolností je však nevyhnutný **rešpektujúci prístup** k výpovediam detí a **strániaci postoj** (veriť a neprípúšťať vinu dieťaťa, v prípade, že má skúsenosť s násilím, alebo diskrimináciou).

Pre podporu súdržnosti detí, priateľskej a rešpektujúcej atmosféry je dôležité **uprednostnenie kooperatívnych aktivít** a spôsobov práce pred konkurenčnými (súťažnými).

Všetky aktivity, ktoré ponúkame, predstavujú iba motiváciu pre reflexiu vlastnej rodovej roly. Je dôležité, aby aktivity boli vždy zakončené diskusiou. Ak hrozí možnosť, že na diskusiu "nezvýši čas", radšej aktivitu ani nazačínáme. **Diskusia je ťažiskovou časťou každej aktivity.**

3. Riziká a ako sa im vyhnúť

"Nálepkovanie"

Deti a mladí ľudia vždy veľmi ťažko prežívajú, ak sú označené a označení za tých, ktorých život nie je v poriadku. Pri aktivitách, ktorých cieľom je reflexia vlastnej rodovej roly takéto nebezpečenstvo hrozí veľmi intenzívne. Preto je dôležité mu predísť. Možné spôsoby, ako sa vyvarovať nálepkovania, je **nehodnotiť vyjadrenia detí**. Naším cieľom nie je poukázať na to, že spôsob života, ktorý deti a ich blízky žijú je zlý. Chceme ponúkať nové možnosti, umožniť zamyslenie sa nad tým, čo naozaj chceme a čo sa od nás očakáva. Napriek tomu na vyučovacej hodine nie je celkom možné vyhnúť sa vyjadreniu o ich práci (aj deti samé to očakávajú, sú na to zvyknuté). Je preto vhodné deti radšej pochváliť za ich snahu, otvorenosť, prípadne poďakovať za aktivitu, ale vyvarovať sa hodnotenia obsahu toho, o čom hovorili.

Druhotná viktimizácia:

Mnohé zážitky môžu byť pre deti bolestné, alebo sa im ťažko hovorí o vlastnom živote a rodine. Preto radšej **volíme taký spôsob práce, pri ktorom deti pracujú s príkladmi, modelmi** (historické osobnosti, príklady z učebníc, médií, vymyslené postavy a pod.), **ale nehovoria o sebe a svojich blízkyh**. Vyhneme sa tak zraňovaniu opätovným prežívaním traumatického zážitku, alebo označenia dieťaťa a jeho blízkyh za stereotypných, "zlých".

Ak sa stane, že dieťa samé prejaví záujem o vašu pomoc, alebo sa s vami podelí o svoje traumatizujúce zážitky, je potrebné vyjadriť mu podporu, dôveru a s jeho alebo jej vedomím ponúknuť pomoc (kontaktné adresy sú uvedené v závere knihy).

Fixácia rodového stereotypu:

Väčšina aktivít zameraných na reflexiu rodovej roly a rodového stereotypu vyžaduje od detí, aby pred tým, ako o rodovom stereotype uvažujú, ho vlastnými slovami artikulovali. To môže mať za následok potvrdenie rodového stereotypu, namiesto uvoľnenia jeho hraníc. Je preto nevyhnutné každú aktivitu ukončiť diskusiou, ktorá je venovaná aj hľadaniu alternatív. Je užitočné, ak deti **upozorníme na to, že problém rodových stereotypov je aj obsahom ľudskoprávných dokumentov**. Pripomenutie toho, že podľa **Dohovoru o právach dieťaťa** má každý a každá právo na rozvoj svojich záujmov a schopností bez ohľadu na to, či je dievča, alebo chlapec, poskytne deťom argument ako možnosť brániť sa pred nátlakom, ktorý by mohol mať za následok obmedzenie slobodného rozvoja osobnosti dieťaťa.

Aj pripomenutie **Dohovoru o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien**, hlavne jeho články 5 a 10 umožní chlapcom a dievčatám požadovať rovný prístup v škole. V konečnom dôsledku tak podporíme aj rozvoj právneho vedomia u detí.

4. Čo ak sa aktivita nepodarí, tak, ako ste očakávali?

Úspech akejkoľvek aktivity, ktorú na hodine s deťmi robíme, je závislý od viacerých faktorov: charakter triedy, ochota detí komunikovať, miera podpory zo strany spolužiakov a spolužiačok, vzťah k učiteľke alebo učiteľovi, vzťah k predmetu, ... Môže sa preto stať, že napriek našej najlepšej snahe sa aktivita "nepodarí" tak, ako sme očakávali. Všetky aktivity, ktoré uvádzame, sú postavené tak, že dôležitejšie, než to, čo deti na hodine v rámci aktivity robia, je diskusia o probléme. **Bez ohľadu na to, aký je výsledok z aktivity, už samotný fakt, že sa deti nad uvedenými vecami zamýšľali, otvára priestor pre diskusiu.** Veľmi stereotypné postoje, rovnako ako veľmi netradičné, môžu byť východiskom pre diskusiu. Pri tomto druhu aktivít, kde je dôležitá otvorenosť a rešpektujúci prístup, nie je cieľom tajiť zámery, ktoré aktivita má. Nechceme deti "nachytať", ale otvorene s nimi diskutovať. Preto nie je prekážkou, ak deti oboznámime aj s cieľom ponúkanej aktivity (vo väčšine uvedených aktivít je to možné). V každom prípade **by sme nikdy nemali vynechať diskusiu.**

5. Niečo o jazyku:

Najmocnejší nástroj, v ktorom sú rodové stereotypy vyjadrené a ktorý ich vždy nanovo potvrdzuje, je jazyk. Preto by sme mali vždy **citlivo zohľadňovať vo všetkých našich vyjadreniach rod.** Slovenský jazyk rozlišuje mužský aj ženský rod, stačí ich dôsledne využívať. Ak používame tzv. neutrálne maskulínium, potvrdzujeme rodové stereotypy. Ak sa k deťom obraciame s oslovním "žiaci" a pod., potvrdzujeme neviditeľnosť dievčat a žien v spoločnosti. Ak hovoríme o významných osobnostiach, je dobré zdôrazniť, že významnými osobnosťami sú ženy aj muži. Hovoríme o spisovateľkách a spisovateľoch, politikoch a političkách, panovníkoch a panovníčkach, vedcoch a vedkyňach, ... potvrdzujeme tak aj pre dievčatá miesto v spoločnosti. Ak hovoríme o domácich prácach, je dobré pripomenúť, že rovnako muž aj žena sa na nich môžu podieľať, ak hovoríme o starostlivosti o deti, je dobré zdôrazniť, že muži, rovnako, ako ženy, môžu vykonávať túto činnosť. Okrem otvárania možností, dosiahneme aj reflexiu spoločenských nerovností medzi ženami a mužmi, rodovej segregácie zamestnaní a pod. Väčšina učebníc, s ktorými deti na hodinách pracujú, využíva rodovo stereotypný jazyk. Takýto materiál je veľmi dobre použiteľný ako východisko na diskusiu o rodových stereotypoch a rodovej slepote v jazyku.

6. Ako sa chrániť

Aj my, učiteľky a učители, rovnako ako deti, s ktorými pracujeme, sme rodovo stereotypne socializované a socializovaní. Aj pre nás môže byť reflexia vlastnej rodovej roly zložitá, miestami aj bolestná. Je preto dôležité, aby pred tým, než sa na túto úlohu podujmeme spolu s deťmi, sme sa pokúsili o vlastnú reflexiu. **Najprv sa musíme vyrovnáť s vlastnou rodovou rolou,** s výhodami a obmedzeniami, ktoré so sebou prináša, aby sme mohli úspešne zvládnuť takúto prácu s deťmi.

Vaše kolegyně a kolegovia sa môžu cítiť vašou prácou ohrozené a ohrození, pretože im kladie rovnaké otázky, ako vám. Môže to viesť k nepochopeniu, osočovaniu, alebo výsmechu z ich strany. Možno vám pomôže, ak vaše argumenty budú mať jasné východiská. Zdôraznenie toho, že **ak v procese inštitucionálnej výchovy a vzdelávania podporujete rodové stereotypy, porušujete zákon,** vám môže pomôcť pri objasňovaní vášho stanoviska.

Okrem **Dohovoru o právach dieťaťa** je užitočné argumentovať **Dohovorom o odstránení všetkých foriem diskriminácie žien (zákon číslo 62/1987 Zb.)** a **Odporúčaním Rady Európy č. 1281 z roku 1995 O rodovej rovnosti vo výchove.**

Odporúčania pre učiteľky a učiteľov snažiacich sa o rodovo citlivý prístup v práci s deťmi a mladými ľuďmi. Text je súčasťou handoutov pre semináre v rámci projektu "Model rodovo citlivej výchovy" a vzťahuje sa k návrhom aktivít pre prácu s deťmi.

- použitý ako východisko pre spracovanie rovnomennej kapitoly v publikácii Ružový a modrý svet (Aspekt, Bratislava 2003)